

چین چنکود

ضرب المثل‌ها
و زبان‌دهای مردم هرمزگان
منصور نعیمی



نسیم بادگیر

بندرعباس

پاییز ۱۳۹۸

سرشناسه	:	نعمی، منصور، ۱۳۲۹
عنوان و نام پدیدآور	:	چن چنکوو (ضرب‌المثل‌ها و زبانزدهای مردم هرمزگان) // تالیف منصور نعمی؛ ویراستار عبدالجلیل مرداستگی
مشخصات نشر	:	بندرعباس: نسیم بادگیر، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۲۳۲ ص: ۱۴/۵*۲۱/۵ س.م.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۹۵۳۲۹-۰-۴
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیبا
موضوع	:	ضرب‌المثل‌های هرمزگانی
موضوع	:	Proverbs, Hormozgani
موضوع	:	ضرب‌المثل‌های ایرانی — هرمزگان
موضوع	:	Proverbs, Iranian - Hormuzgan (Province)
رتبه‌بندی کنگره	:	PIR۳۲۸۶
رده‌بندی	:	۳۹۸/۹ فا
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۸۰۰۴۰۰



انتشارات نسیم بادگیر

بندرعباس، بلوار امامت، امت ۶، شماره ۵۹

۹۱۱ ۶۸۱۳۷

čenčenaku چن چنکوو

(ضرب‌المثل‌ها و زبانزدهای مردم هرمزگان)

تالیف: منصور نعمی

ویراستار: عبدالجلیل مرداستگی

تایپ و حروف‌نگاری: مهرانگیز نعمی

طراحی و صفحه‌آرایی: صدیقه غلامی

پاییز ۱۳۹۸ / چاپ نخست

شمارگان ۱۰۰۰ نسخه

چاپ کوثر لارستان

قیمت: چهل هزار تومان

نشانه‌های آوانگاری (phonetic)

فهرست مطالب

۱۵۳	۸	ع غ	مقدمه
۱۵۵	۱۰	ف	توضیحات
۱۵۹	۱۱	ب	گپ‌نوشت
۱۷۱	۱۲	ج	جدول نشانه‌های آوانگاری
۱۸۳	۱۳	ل	الف
۱۸۷	۳۷	م	ب
۲۰۵	۵۳	ن	پ
۲۱۱	۶۳	و	ت
۲۱۷	۷۷	هـ	ج
۲۲۹	۸۵	ی	چ
	۹۵		ح
	۹۷		خ
	۱۱۱		د
	۱۲۵		رز
	۱۳۹		س ش

مقدمه

تحقیق درباره‌ی موضوعات مختلف مربوط به «هرمزگان» از جمله مسائلی است که در میان ما روز به روز رونق بیشتری می‌گیرد. مجموعه‌ی حاضر که عنوان «čenčenaku» را با خود دارد، از آن دست پژوهش‌هایی است که پیرامون ضرب‌المثل‌ها یا زبانزدهای مردم هرمزگان متمرکز است.

«مثل‌نویسی» گونه‌ای از کارهای نوشتنی است که مثل را بهانه‌ای برای خلق، تولید و آفرینش متنی جدید قرار می‌دهد و در حقیقت شیوه‌ای از بازآفرینی است. حکایت و مثل در بازسازی ذهن و زبان و پژوهش حافظه و نقشه توان خوب سخن گفتن و زیبا نوشتن بسیار مؤثر است. مایه‌ی طنز نهفته در برخی از حکایت‌ها و مثل‌ها، طراوت ویژه‌ای به فضای ذهن اهل زبان می‌بخشد و نشاطی تازه به آن می‌افزاید که در خلاقیت و نوآفرینی، بسیار نقشمند و اثرگذار است. مثل‌ها به‌ویژه در افزایش توان سخنوری و قدرت نویسندگی، کارمایه و نیروی شگرفی دارند و در پشت هر یک از آن‌ها، هزار سال ادبیات نهفته است.

گردآوری «زبانزدها» یا «امثال و حکم» گویش‌های بومی ایران، می‌تواند در بازسازی زبان و گشودن گره‌های دستوری و بازیافت واژه‌های گمشده، به‌منظور غنی‌تر نمودن زبان فارسی مفید واقع شود. «مثل‌های» فارسی یکی از پرازش‌ترین

نمونه‌های نثر فارسی و قابل نشان دادن در پهنه‌ی جهانی‌اند. مثل‌ها از نیروی رموزی برخوردارند که انسان را سخت در خود فرو می‌کشند و با ساده‌ترین و صادقانه‌ترین کلمه‌ها، زنده‌ترین طنزها، کنایه‌ها و قصه‌ها را برای ما می‌سرایند. اصطلاحات و امثال و رمزهای ویژه، رابطه‌ی ویژه‌ای با روحیه‌ی عوام دارد. این واژه‌ها هرچه نزدیک‌تر با روحیه‌ی عامه باشد، قوی‌تر و زنده‌تر می‌گردند و پیدایش «زبان» وابستگی تنگاتنگی با این لغات و اصطلاحات را نشان می‌دهد. جمع‌آوری روایات پراکنده‌ی هر تمثیل به آسانی ممکن نبوده و انجام آن سال‌ها به درازا می‌کشد. دریغ که تنگدستی و بی‌سر و سامانی و عدم همراهی آنان که باید باشند و از سویی، ملال و در یوزگی مدام، مانع از گردآوری همه‌ی آنان گردیده و به همین اندازه کفایت شد.

عاشقین زمان ارباب امانت باشند/ لاجرم چشم گهربار همانست که بود (حافظ)
اگر به دهی انصاف بنگریم، در شرایط امروزی تحقیقات ادبی و فرهنگی این سامان (نثر-زگار) پدید است بتوانیم موضوعی یا مسئله‌ای مهم‌تر از گردآوری، تدوین و نشر فرهنگ مردم باییم! گنج گرانبه‌ای فرهنگ مردم که تنها در زبان، زندگی، اندیشه و رسوم مردم، عکس است، شوربختانه در حال فرو رفتن است و اگر دیر بجنبیم و این فرصت اندک را از دست بدهیم و مرد راه نباشیم، خیلی دیر خواهد شد و پشیمانی به خیال خواهد داشت.

جلوه‌های فرهنگ ما، شاخه‌های فراوانی دارد و ثبت و ضبط این جلوه‌ها، گذشته از ارزش تاریخی و پیشگیری از نابودی آن‌ها، را با حاصل تجربه‌های اقوام گوناگون از بخش‌های مختلف و دور از هم آشنا می‌سازد. برخی از مثل‌ها و نوع روایتشان چنان است که می‌توان ریشه‌ی آن‌ها را به سرنای ادبی و اجتماعی یک دیار، حتا یک قلمرو تاریخی پیدا کرد. «پوشکین» به خوب بیان می‌کند که: معمولاً در مواردی که انسان نمی‌تواند خود دلیلی بر صحت اعمال یا افکار خویش بیابد، به ضرب‌المثل‌های اخلاقی متوسل می‌شود و این ضرب‌المثل‌ها در چنان مواردی خیلی مفید واقع می‌شوند.

باید بپذیریم که گردآوری فرهنگ عامه از همان روزگارانی که تاریخ دودمان ایرانی آغاز می‌شود، مورد توجه دانایان این بوم و بر بوده است. بی‌شک «اوستای مینوی» می‌تواند نخستین مجموعه‌ی دانش، هنر، ادب و به تمامی، فرهنگ

مردم سرزمین ما باشد که امروزه بخش کمترین آن را به دست داریم. نخستین و بهترین آثاری که از زبان شیرین «دری» می‌شناسیم از میان توده‌ها برخاسته و بی‌تردید: ادبیات رسمی ما مدیون فرهنگ عامه است. باید پذیرفت که پس از نزدیک به یک سده که از آغاز گردآوری فرهنگ مردم (فولکلور) در ایران می‌گذرد، هنوز نتوانسته‌ایم بخش اندکی از گوه‌ران این فرهنگ را فراهم آوریم. اهم کارهای پیشینیان که در این زمینه آثار ارزشمندی انجام داده‌اند، نخستین بار در سال (۱۰۵۱ ه.ق) به وسیله‌ی «میرزا محمد هبله‌رودی» به نام «جامع‌التمثیل» منتشر شد.^۱ به گفته‌ی خودش «عالم برای استفاده مطالعه کند و جاهل برای هزل»^۲، فسانه بخواند». چندی پس از آن، ادیب دیگری که گروهی وی را «محمد سادق صادق» و دسته‌ای «حاج میرزا علی اکبرخان قائم‌مقامی» دانسته‌اند، دست به تدوین و تکمیل این مجموعه‌ی بزرگی به نام «شاهد» زده که در آن ۵۶۰ مثل فارسی را آورده است. پس از تألیف «جامع‌التمثیل» به مدت سه سده، هیچ کتابی تألیف مستقل و مهم دیگری در زمینه‌ی زبان‌دهای فارسی انجام نگرفت تا اینکه در سال (۱۳۰۹ ه.ق)، «امیرقلی امینی» مجموعه‌ی کوچکی با نام «هزار و یک سخن» در برلین به چاپ رساند. پس از سپری شدن چندین دهه در سال ۱۳۱۱ خورشیدی «علی اکبر دهخدا»، کتاب سترگ «امثال و حکم» را منتشر ساخت که هم‌اکنون منبع اصلی کار پژوهشگران قرار دارد.

در این رهگذر آثار متعددی به وسیله پژوهشگران تألیف و تفسیر شده است که از مهم‌ترین آن‌ها: «کتاب کوچه» تألیف احمد شاملو، «ریشه‌ی تاریخی امثال و حکم» در دو جلد تألیف مهدی پرتوی آملی، «ده هزار مثل فارسی» تألیف دکتر ابراهیم شکورزاده، «تمثیل و مثل» تألیف سید ابوالقاسم انجوی شیرازی، «تمثیل و مثل» در دو جلد تألیف احمد و کیلیان، آوسنه تألیف صادق هدایت، آثاری از جمالزاده، حسن مقدم، صمد بهرنگی، احمد بهمنیار، جعفر شهیدی و... از مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌آیند.

آثار تحقیقی دانشمندان اتحاد جماهیر شوروی سابق نیز در این زمینه ستودنی است. بیشتر مجموعه‌های داخلی به یاری ادبیات رسمی انجام گرفته و چنانچه از ادبیات فولکلوریک هم بهره برده‌اند، مجموعه‌ها را به زبان ادب رسمی پرداخته‌اند.

فرهنگ مردم (فولکلور)، گنجینه‌ای پُر بها و گرانسنگ است که الهام‌بخش بسیاری از نویسندگان و شاعران و نمایشنامه‌نویسان و محققان خواهد بود. به‌طور کلی سلسله‌ی این معماران به‌عنوان تدوین‌کنندگان ذخیره‌های ذهنی ملت ایران، همواره در خور تکریم و ستایشند. این گروه از اهل قلم، پرورندگان عینی پندار عامه‌اند. امثال و حکم یا زبانزدها، روشن‌ترین مختصات فرهنگی و قومی یک ملت است که با بازشکافی مفاهیم‌شان، می‌توان به تاریک‌ترین زوایای روحی و رفتاری و آیین‌های آن ملت پی برد. ضرب‌المثل‌ها، کامل‌تر از دیگر ادبیات عامه و بیان‌کننده‌ی آفرینش‌های اقوام و جوامع است.

حانی و مفاهیم مجازی و استعاره‌ای که در امثال و حکم به کار رفته در واقع به منزله‌ی صحنه‌های نمایش می‌ماند که گویی اقوام و ملل، تمام آفرینش خویش خوا از غریب سادی، پندارها، خرافات، باورها و رسوم و به‌طور کلی همه‌ی این پریشانی‌ها را به‌صورت صحنه آورند.

در این کتاب سعی بر آن داشته‌ایم تا آنجا که ممکن بوده، زبانزدهای ساده و سخت نزدیک به خویش‌های اصلی هرمزگان را فراهم آوریم و یکی از اساسی‌ترین اهداف، گردآوری لغات (واژه‌ها)، اصطلاحات و کنایات محلی سراسر هرمزگان بوده تا از آن‌ها ریشه‌یابی شود. درخت تناور زبان پارسی دری بهره گرفته شود که هر جمله‌اش سینه‌ی است و در هر نکته‌ای حکمتی نهفته دارد. بدون شک، این‌گونه آثار که دربرگیرنده‌ی زبانزدهای محلی و عامیانه می‌باشند به دامنه‌ی زبان و گویش ادبی ما کمک می‌کنند. گردآوری واژه‌های ادبی به گسترش زبان ادبی و رسمی ما نیز کمک شایسته خواهد نمود.

از آغاز کار این مجموعه چنچنکوو (Čenčenaku) تا به سرانجام رسیدن آن، بوده‌اند عزیزان و بزرگواریانی که چه از راه معنوی و چه به لحاظ مالی در این چندساله از همراهی و دهش بی‌دریغ خویش مرا رهنمون و یار و یار بوده‌اند که سپاس و قدردانی‌ام را از تمامی آنها اعلام می‌کنم.

تلاش و تکاپوی سرکار خانم صدیقه غلامی را سپاسگزارم که همواره بی‌دریغ و بی‌چشمداشت چون بازویی کارساز در کنار من بوده‌اند. حضور روشمند دوست گرانمایه‌ام عبدالجلیل مرداستگی در امر ویراستاری از رخدادهایی بسیار نیکو برای من و این اثر بود. همراهی ایشان را بسی ارج می‌نهم.

و سخن آخر این که سپاس بی‌اندازه‌ی خود را نسبت به شکیبایی و بردباری ستودنی چندین ساله‌ی همسر شهلا حاذق رهبرپور و فرزندانم مازیار، مانی، میثم و مهرانگیز ابراز می‌دارم که اگر همت اینان نبود، این مجموعه نیز به سرانجام نمی‌رسید. به امید پویایی فرهنگ دیرینه و ارجمند مردم هرمزگان.

منصور نعیمی

زمستان ۱۳۹۷. بندرعباس

www.ketab.ir